

गोतमो राहूगणः। इन्द्रः, १६ इन्द्रः, (अथर्वा, मनुः दध्यङ् च)। पंक्तिः

इत्था हि सोम इन्मदे ब्रह्मा चकार वर्धनम्।

शविष्ठ वज्रिन्नोजसा पृथिव्या निः शशा अहिमर्चन्ननु स्वराज्यम्॥ १.०८०.०१

इत्था- इत्थम्। सोमे मदे- रसानुभवे। ब्रह्मा- ब्रह्मवित्। वर्धनम्- तव वृद्धिम्। चकार- अकरोत्। शविष्ठ- अतिशयबल। वज्रिन्- वज्रपाणे। ओजसा- शक्त्या। ननु- निश्चयेन। स्वराज्यम्- स्वेशनशीलत्वम्। अर्चन्- ख्यापयन्। पृथिव्याः- जडसंबन्धिन्याः। अहिम्- अहिवदप्रज्ञास्थाने गूढं भावात्मकं वृत्रम्। निः- निःशेषेण। शशाः- अनुशासितवान्॥१॥

स त्वामददृषा मदः सोमः श्येनाभृतः सुतः।

येना वृत्रं निरज्यो जघन्थ वज्रिन्नोजसार्चन्ननु स्वराज्यम्॥ १.०८०.०२

येन- येन रसानुभवेन। वज्रिन्- वज्रपाणे। वृत्रम्- आवरणशक्तिम्। निः- निःशेषेण। अद्भ्यः- उदकोपलक्षितमूलशक्तिप्रवाहार्थम्। ओजसा- बलेन। जघन्थ- हतवान्। सः- स रसानुभवः। वृषा- वर्षकः। मदः- तृप्तिरूपः। श्येनाभृतः- मुक्त्याहृतः। श्येनो मुक्तिप्रतीकभूतः श्रुतौ। सुतः- निष्पन्नः। सोमः। त्वा- भवन्तम्। अमदत्- आनन्देन अन्वभवत्। मदी हर्षग्लेपनयोः॥२॥

प्रेह्यभीहि धृष्णुहि न ते वज्रो नि यंसते।

इन्द्रं नृम्णां हि ते शवो हनौ वृत्रं जया अपोऽर्चन्ननु स्वराज्यम्॥ १.०८०.०३

प्रेहि- प्रकर्षेण गच्छ । अभीहि- प्राप्नुहि । धृष्णुहि- वृत्राणि अभिभव । ते- तव । वज्रः । न । नि-
नितरां । यंसते- वृत्रैर्नियम्यते । नान्ये वज्रं वशीकुर्वन्तीति भावः । ते- तव । शवः- बलम् । इन्द्र-
इन्द्रियेशनशील । नृम्णम्- नेतृत्वसहिताम् । वृत्रम्- आवरणशक्तिम् । हनः- बाधस्व । अपः-
चित्ताधारशक्तिप्रवाहप्रतीकभूतोदकानि । जयाः- जय ॥३॥

निरिन्द्र भूम्या अधि वृत्रं जघन्थ निर्दिवः ।

सृजा मरुत्वतीरव जीवधन्या इमा अपोऽर्चन्ननु स्वराज्यम् ॥ १.०८०.०४

इन्द्र- ईशनशील । भूम्याः- पृथिव्याः शरीरस्य वा । अधि । वृत्रम्-
वृष्ट्यावरणशक्त्युपलक्षितात्मावरणशक्तिम् । निः- निःशेषेण । जघन्थ । दिवः- द्युलोकस्य मनसो
वा । जघन्थ । मरुत्वतीः- प्राणसंपन्नाः । इमाः- एताः । जीवधन्याः- अस्मज्जीवने भाग्यभूताः ।
अपः- चित्ताधारशक्तिप्रवाहप्रतीकापः । अव सृज ॥४॥

इन्द्रो वृत्रस्य दोधतः सानुं वज्रेण हीळितः ।

अभिक्रम्याव जिघ्रतेऽपः समाय चोदयन्नर्चन्ननु स्वराज्यम् ॥ १.०८०.०५

अपः- उदकानि चित्ताधारशक्तीर्वा । समाय- सरणाय । चोदयन् । इन्द्रः । दोधतः- आत्मानं दृष्ट्वा
कम्पमानस्य । वृत्रस्य- वृष्ट्यावरणस्य मूलशक्तिप्रवाहावरणस्य वा । सानुम्- उच्छ्रितप्रदेशम् ।
हीळितः- क्रुद्धः सन् । होडु होडु अनादरे । अभिक्रम्य- आक्रम्य । अव जिघ्रते- प्रहरति ॥५॥

अधि सानौ नि जिघ्रते वज्रेण शतपर्वणा ।

मन्दान इन्द्रो अन्धसः सखिभ्यो गातुमिच्छत्यर्चन्ननु स्वराज्यम् ॥ १.०८०.०६

शतपर्वणा- शतधारासंपन्नेन । वज्रेण- स्वायुधेन । सानौ अधि- वृत्रस्योच्छ्रितप्रदेशे । इन्द्रः । नि-
नितराम् । जिघ्रते- प्रहरते । मन्दानः- दृष्टः । सखिभ्यः- स्वमित्रेभ्यः । अन्धसः- सोमस्य । गातुम्-
मार्गम् । इच्छति ॥६॥

इन्द्र तुभ्यमिदद्रिवोऽनुत्तं वज्रिन्वीर्यम् ।

यद्ध त्यं मायिनं मृगं तमु त्वं माययावधीरर्चन्ननु स्वराज्यम् ॥ १.०८०.०७

इन्द्र- परमेश्वर । अद्रिवः- जडप्रतीकमेघेशनशील । वज्रिन्- वज्रपाणे । यत्- यदा । त्यम्- तम् ।
मायिनम्- मिथ्यात्मकम् । मृगम्- अहिवदप्रज्ञायां निगूढत्वान्मृग्यम् । मायया- ज्ञानेन । त्वम् ।
अवधीः- विनाशितवान् । तदा । तुभ्यम्- भवतः । वीर्यम् । अनुत्तम्- अतिरस्कृतमेव भवति ॥७॥

वि ते वज्रासो अस्थिरन्नवतिं नाव्या३ अनु ।

महत्त इन्द्र वीर्यं बाह्वोस्ते बलं हितमर्चन्ननु स्वराज्यम् ॥ १.०८०.०८

ते- तव । वज्रासः- वज्राः । नवतिम्- नवतिसङ्ख्याकाः । नाव्याः- तारयित्रीर्नदीः । वि- विशेषेण ।
अस्थिरन्- स्थिताः । इन्द्र । ते । वीर्यम् । महत् । ते- तव । बाह्वोः- भुजयोः । हितम्- निहितम् ।
बलम् । महत् ॥८॥

सहस्रं साकर्मर्चत परि शोभत विंशतिः ।

शतैर्नमन्वनोनवुरिन्द्राय ब्रह्मोद्यतमर्चन्ननु स्वराज्यम् ॥ १.०८०.०९

सहस्रम्- सहस्रमनुष्याः । साकम्- युगपत् । अर्चत- अपूजयन् । विंशतिः- विंशतिजनाः । परि-
परितः । स्तोभत- अस्तुवन् । एनम्- एतमिन्द्रम् । शत- शतजनाः । अनोनवुः- अस्तुवन् । णु
स्तुतौ । इन्द्राय- परमेश्वराय । ब्रह्म- मन्त्रः । उद्यतम्- अतिशयेन हृदा जप्तः ॥९॥

इन्द्रो वृत्रस्य तविषीं निरहन्सहसा सहः ।

महत्तदस्य पौंस्यं वृत्रं जघन्वाँ असृजदर्चन्ननु स्वराज्यम् ॥ १.०८०.१०

इन्द्रः । वृत्रस्य- आवारकस्य । तविषीम्- बलम् । सहः- सहनशक्तिम् । सहसा- स्वसहनशक्त्या ।
निरहन्- निःशेषेण हतवान् । अस्य । पौंस्यम्- अभिवर्धनम् । पुंस अभिवर्धने । महत्- बृहत् ।
वृत्रम्- आवारकम् । जघन्वान्- हिंसितवान् । असृजत्- अप असृजत् ॥१०॥

इमे चित्तव मन्यवे वेपेते भियसा मही ।

यदिन्द्र वज्रिन्नोजसा वृत्रं मरुत्वाँ अवधीरर्चन्ननु स्वराज्यम् ॥ १.०८०.११

इमे- एते । मही- महत्यौ द्यावापृथिव्यौ । तव- भवतः । भियसा- भीत्या । वेपेते- कम्पेते । इन्द्र ।
वज्रिन् । ओजसा- तेजसा । मरुत्वान्- प्राणसंपन्नः सन् । वृत्रम्- आवारकम् । अवधीः-
हिंसितवानसि ॥११॥

न वेपसा न तन्यतेन्द्रं वृत्रो वि बीभयत् ।

अभ्येनं वज्र आयसः सहस्रभृष्टिरायतार्चन्ननु स्वराज्यम् ॥ १.०८०.१२

इन्द्रम्- परमेश्वरम् । वृत्रः- आवारकः । वेपसा- स्वकीयकम्पनेन । तन्यता- स्वकीयगर्जनेन । न ।
वि बीभयत्- विशेषेण भयं प्रापितवान् । एनम्- वृत्रम् । आयसः- अयोमयः । सहस्रभृष्टिः-
सहस्रधारायुक्तः । वज्रः । अभि- आभिमुख्येन । आयत- अगच्छत् ॥१२॥

यद्वृत्रं तव चाशनिं वज्रेण समयोधयः।

अहिमिन्द्र जिघांसतो दिवि ते बद्धधे शवोऽर्चन्ननु स्वराज्यम्॥ १.०८०.१३

यत्- यदा । तव- ते । वृत्रम्- आवारकम् । अशनिम्- तदायुधम् । वज्रेण- स्वायुधेन । समयोधयः-
प्राहार्यः । इन्द्र । अहिम्- अहिवदप्रज्ञास्थाने स्थितं वृत्रम् । जिघांसतः- हन्तुमिच्छतः । ते- तव ।
शवः- बलम् । दिवि- चित्ताकाशे । बद्धधे- बद्धं नियतं भवति ॥१३॥

अभिष्टने ते अद्रिवो यत्स्था जगच्च रेजते।

त्वष्टा चित्तव मन्यव इन्द्र वेविज्यते भियार्चन्ननु स्वराज्यम्॥ १.०८०.१४

अद्रिवः- पर्वतोपलक्षितजडेशनशील । ते- भवतः । अभि- अभितः । स्तने- गर्जने । स्था जगच्च-
स्थावरजङ्गमं च । रेजते- कम्पते । इन्द्र- ईश्वर । तव- ते । मन्यवे- क्रोधाय । त्वष्टा- वज्रनिर्माता
अपि । भिया- भयेन । वेविज्यते- कम्पते । ननु त्वष्टा यद्वज्रं सुकृतं हिरण्यं सहस्रभृष्टिं स्वपा
अवर्तयदित्यादिश्रुतिषु त्वष्टैव वज्रनिर्माता इन्द्राय वज्रदश्च । तस्य भयं कथं वर्ण्यत इति चेत्-
शत्रुविषयः कोपो मित्राणामपि भयमावहति यथा कस्य बिभ्यति देवाश्च जातरोषस्य संयुग
इत्यादिषु ॥१४॥

नहि नु यादधीमसीन्द्रं को वीर्या परः।

तस्मिन् नृम्णमुत क्रतुं देवा ओजांसि सं दधुरर्चन्ननु स्वराज्यम्॥ १.०८०.१५

यात्- वृत्रहननाय यान्तम् । नहि नु अधीमसि- नावगच्छामः । परः- परे स्थाने । वीर्या-
वीर्यसंपन्नम् । कः- को जानीयात् । तस्मिन्- इन्द्रे । नृम्णम्- नेतृत्वशक्तिम् । उत- अपि च ।
क्रतुम्- सङ्कल्पम् । ओजांसि- वीर्याणि । देवाः । सम्- सम्यक् । दधुः- धृतवन्तः ॥१५॥

यामथर्वा मनुषिता दध्यङ्घियमन्नत।

तस्मिन्ब्रह्माणि पूर्वथेन्द्र उक्था समग्मतार्चन्ननु स्वराज्यम् ॥ १.०८०.१६

याम् । धियम्- धारणाम् । अथर्वा- चित्तवृत्तिनिरोधकः । थर्वतिश्चरतिकर्मा तत्प्रतिषेध इति यास्कः
(11.18.) । मनुः । पिता- पालकः । दध्यङ्घ- धारणावानुपासकः । धारकमञ्चतीति दध्यङ्घ । अन्नत-
विस्तृतवान् । तनु विस्तारे । तस्मिन्- तस्यां धारणायाम् । पूर्वथा- पूर्ववत् । इन्द्रे- परमेश्वरे ।
ब्रह्माणि उक्था- मन्त्राः । समग्मत- समगच्छन्त ॥१६ ॥